

Jiřina Dvořáková: „Trvalá liminarita na příkladu dvou současných hnutí“

bakalářská práce – FHS UK Praha 2014

posudek oponenta

zpracoval: doc. PhDr. Zdeněk PINC

srpen 2014

Teorie přechodových rituálů reflektuje transkulturní jev, který dávní předkové zřejmě odpozorovali v přírodě a uplatnili jej na porozumění cyklu života lidské společnosti, potažmo i lidských jedinců. Jde opravdu o jakýsi 'mýtus o věčném návratu', cyklus zrození a smrti, kterým se život obnovuje. Motýl bělásek naklade vajíčka a zemře jako motýl, vajíčka žijí a zrají nějakou dobu zdánlivě beze změny, pak 'zemřou' jako vajíčka, aby se narodily larvy, ty žerou a rostou, až 'umřou' jako larvy, aby se narodily kukly, ty opět zrají zevnitř a navenek se nemění, až zemřou a narodí se motýli běláskové. Ačkoli vajíčko, larva, kukla a motýl se navzájem nepodobají a zdánlivě nemají nic společného, teprve dohromady vytvářejí něco společného a základního, komunitu druhu motýl bělásek. V každé fázi má bělásek svá mimikry, která jej chrání před nepřáteli, jiná jako motýl, larva, kukla či vajíčko. Největší nebezpečí však představují liminární neboli hraniční stavy přerodu, kdy nefungují mimikry ani fáze končící ani fáze nastávající. Proto jsou tyto stavy neobyčejně důležité a nebezpečné, proto musí být pokud možno rychlé a intenzivní.

Také v lidských archaických společnostech se člověk narodí a je svým společenstvím rituálně akceptován (může být také z různých důvodů odvržen). Někakou dobu žije jako dítě, pak jako dítě rituálně zemře, aby se narodil jako, moderně řečeno, teenager ženského či mužského rodu, v mnoha kulturách dostane při té příležitosti jiné jméno. Po nějaké době zemře jako dívka či mladík a narodí se jako žena a muž, zpravidla prostřednictvím liminární fáze nevěsty a ženicha. Dodnes nás udivují krásné, smutné moravské svatební lidovky, jejich smutek je na místě, družky či druzi oplakávají své 'zemřelé' kamarády, kteří se zítra ožení či budou začepeny. Muž a žena založí rodinu a vychovávají děti, dozrají a zestárnou, 'zemřou' a narodí se jako stařec a stařena, u žen se tomuto procesu dodnes charakteristicky říká přechod. Starci a stařeny představují v archaické společnosti moudrost a paměť, ale i oni v této podobě zemřou, aby se narodili jako předci. Cyklus života tady končí pouze v pokleslých moderních společnostech. V archaických světech předci žijí dál a ovlivňují život svých pozůstalých, pozitivně či negativně, aby posléze – v indoevropské tradici po šesti generacích - 'zemřeli' jako předci a narodili se jako nemluvnátka, v jejichž těle se k nám dávno zemřelý 'vrátil'. Někdy se ovšem přerod z jedné fáze 'communitas' do druhé nezdaří. V archaických kulturách to takřka bez výjimky končí smrtí, pokud se však výjimka dostaví, bývá to interpretováno jako poselství shůry. Třeba když se dítě nezrodí z matky, ale dorazí ke společenství v košíku po vodě. Že to zpravidla – v zachovalých mýtických vyprávěních – bývá dítě v jiném společenství zavržené a neobejde se to bez následků, je při porozumění mýtické zkušenosti zřejmé.

Omlouvám se za - možná zbytečný - úvodní výklad, je určený kandidátce, komisi spíše nikoli, a když tak na vysvětlenou, proč píše tak, jak píše níže. Autorka sice přečetla klasickou práci van Gennepovu i podnětnou práci V. Turnera, ale minimálně jeden důležitý závěr nevyvodila správně. To by se jistě nestalo, kdyby se s Turnerovým dílem seznámila souhrněji, nebo použila výkladu R. Murphyho v knize „Umlčené tělo“. Murphy a v jiných pracích i Turner používá místo termínu 'trvalá liminarita' termín 'zamrzlá liminarita', protože převážně pracuje s jiným přechodovým rituálem, který se přechodu mezi životem a smrtí týká jinak než

rituály zrození, dospělosti, svatby či pohřbu, totiž rituálem přechodu mezi zdravím a nemocí. I v dnešním průběhu onemocnění, nemoci a uzdravení / smrti najdeme charakteristické znaky. Odlišnost prostředí, v němž jednotlivé fáze probíhají, krojování nemocných a ošetřovatelů, izolaci, důraz na intenzitu a co nejkratší trvání nemoci, ale výrazněji navíc je tu případ, kdy se nemocný ani neuzdraví ani nezemře – invalidita, stav 'ani ryba ani rak' (výraz je původně Turnerův, dokonce jde o titul jeho do češtiny, pokud vím, nepřeložené práce). Pro tento stav se sluší užít termínu zamrzlé či trvalé liminarity. Jde o stav převážně nežádoucí a jen stěží snesitelný, ale nikoli výhradně negativní, lze s ním spojit některé transcendentně orientované prožitky zmíněné výše. Tyto prožitky jsou však primárně orientované na jednotlivce invaliditou postižené, pouze sekundárně mohou sloužit ke katarzi společnosti, rozhodně však nikoli jako návod k nápodobě, cílem rozhodně nemá být dobrovolná invalidita celé společnosti.

Kdybychom hledali příklad obdobný invaliditě v přechodu 'zdraví / nemoc / zdraví x smrt' v přechodu 'zrození / mládí / dospělost / stáří / zasnění', pak mne namátkou napadá soudobý kult věčné či alespoň co nejdélejší mladosti s invalidními důsledky infantilizace moderního lidstva, patří sem ale i podobně kontinuálně chápané spory a začátek či konec života.

Transkulturně koncipované mýty o věčném návratu téhož mají v historické projekci, autorka - to dobře ví, četla Eliadeho – dva zásadní oponenty. Na jedné straně židovsko- křesťanskou tradici, která ruší cyklus lineárním vpádem Stvoření, Dějin spásy, Posledního soudu a Království nebeského, na druhé straně buddhismus, který prolamuje cyklus znovuzrození a s ním spojeného utrpení úsilím o dosažení nirvány.

Snad i proto si pro svůj výzkum autorka vybrala jedno křesťanské společenství a jedno společenství z tradice hinduistické. O hnutí Haré Kršna toho mnoho nevím, ale obávám se, že není prosto buddhistických vlivů. Pouze kdyby tomu tak bylo, byla by volba zdařilá, jinak by výsledky měly svědčit spíše pro vyvrácení hypotézy. O Společnosti přátel, kvakerech jsem informován minimálně stejně dobře jako autorka. Pokládám se totiž už nějakých deset let za kvakera a to je podle kvakerských zásad dostatečný důvod pro „členství“. V případě kvakerů je křesťanská orientace nepochybná, ale pro zkoumání jsou ze všech křesťanských denominací nejméně vhodní pro zkoumání 'trvalé liminarity'. Tou je podle křesťanského příslibu zasněný život, a ten kvakery exemplárně nezajímá. Nelze si také snad ani představit volnější společenství, než je společenství kvakerské. Navíc se má zkoumat rituální chování, rituály u kvakerů téměř zcela absentují. Mohu dosvědčit, že tím, že se člověk rozhodně pro kvakerství jeho život zásadním způsobem nezmění. Byl-li před tím katolíkem, nemusí jim přestat být, byl-li protestant, nemlich tak. Byl-li ateistou, nevyžaduje se křest, nevím úplně jistě, zda by vadilo být muslimem, patrně nikoli, i když terorismus by vadil dozajista.

Zkrátka, dle mého pevného mínění volba obou zkoumaných společenství není mírně řečeno šťastná, a když se podíváme na autorčina zjištění, docela snadno by je, minimálně v kvakerském případě šlo interpretovat obráceně. Jako protipříklad by se kvakeři ukazovali mnohem snáz a s mnohem menšími obtížemi, než se v autorčině textu děje u hypotézy s obráceným znaménkem.

Autorčina hypotéza je tedy, obávám se, založena na problematických, spíše dokonce mylných předpokladech. To však kupodivu neznamená, že práce je nezdařilá. S výjimkou dvou dosti vážných pochybení je totiž práce Jiřiny Dvořákové téměř příkladná. Autorka se na ni dlouho a pečlivě připravovala, téma zpracovala samostatně a velmi kvalitně. Práce je napsána kvalitním jazykem bez pravopisných a stylistických chyb či překlepů, což se v dnešních kvalifikačních pracích vyskytuje jen opravdu zřídka. Základní hypotéza je chybná, ale autorka vyvozuje závěry regulérně a metodicky v zásadě správně, akorát to znaménko. Kdybychom je nastavili na začátku opačně, na konci by bylo také opačně a v zásadě by bylo vše v pořádku. Je to možná trochu paradox, ale v zásadě je to pravda.

Ještě ta dvě pochybení. Jedno je faktické: místo 6 zásad kvakerství, zmiňuje autorka pouze 5. Signifikantně jí chybí hned ta první, 'silence' - ticho, Věčné světlo je ku podivu hlas, žijeme-li v permanentní zvukové směsce různých hluků, nemáme šanci jej zaslechnout. Proto kvakeři vyhledávají ticho, vyhýbají se nejenom nelibým randálům, ale zejména i libým, jsou-li produkovány uměle, mechanicky, reprodukováná hudba je tedy velmi nedoporučení vhodná, naproti tomu ptačí zpěv, hukot vodopádu nebo hra na hudební nástroj či zpěv nevadí. Proto kvakerská nedělní bohoslužba je tichá. Nemá-li nikdo z přítomných co podstatného říci, a to je většinou, společenství hodinu společně soustředěně mlčí a pak společně poobědvají. Druhé pochybení je metodické. Autorka pracovala příliš samostatně. Obávám se, že průběh své práce průběžně nekonzultovala, pokud by tak činila, jsem si téměř jist, že by vše dopadlo jinak a lépe

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnotit ji známkou „velmi dobře“. Z mnou oponovaných prací v tomto kole bych ji hodnotil jako nejlepší.